

Kardos Sándor

**«PERÚJÍTÁS», AVAGY: IN INTEGRUM RESTITUTIO
SIMONYI ÓBESTER BÜNTETŐÜGYÉBEN**

A perújítás, mint a rendkívüli jogorvoslatok egyik formája a büntető ítélkezés terén – természetesen több ilyen eljárás megindítására lehetőséget adó ok mellett – leginkább egy nóvum, egy új tényre való hivatkozást tételez fel, amelyet az alap ügyben (az előző eljárás során) még nem bíráltak el.

Perújítási eljárásnak lenne tehát helye, ha a korábbi eljárás során akár felmerült, akár fel nem merült tényre vonatkozóan olyan új bizonyítékot hoznánk fel, amely valószínűvé teszi, hogy felmentésnek, az eljárás megszüntetésének lenne helye, vagy akár a korábban kiszabottnál lényegesen enyhébb büntetés kiszabásának lehetősége állna fenn.

Könnyen beláthatjuk, hogy Simonyi József óbester büntetőügyében nehez lenne, olyan eddig nem ismert, fel nem tárt tényre, vagy új bizonyítékra hivatkozni, amely egyáltalán felvethetné a valóságos perújítás lehetőségét.

A perújítás szó azonban eredeti római jogi jelentése szerint nem büntető ügyek revideálására vonatkozott, hanem egy sajátos peren kívüli eszközként (hiszen nem is a bíró rendelte el, hanem a praetor) un. in integrum restitutiót jelentett, amely lényegében nem volt más, mint az eredeti állapot visszaállítása. Ez lehetőséget kínál számunkra, hogy a kérdést ily módon megközelítve tegyünk kísérletet arra, hogy Simonyi óbester – egyébként a széles közvélemény által soha meg nem kérdőjelezett jó hírnevét – az őt megillető eredeti állapotába állítsuk vissza.

Számos szerző visszatérően állapította meg Simonyi óbesteréről, hogy a Napóleon elleni háborúk egyik legtündöklőbb alakja volt, kivívta a «bátrak legbátrabbika» címet, aki mint a roham és a kézítása nagymestere, a személyes bátorság legendás hőse, szó szerint a kardja élével küzdötte fel magát közhuszárból az ezredesi rangba.

Pályafutása példanélküli gyorsasággal emelte bárói rangra, majd ezt követően sorsa tragikussá fordulva rangjától, érdemrendjeitől, becsületétől megfosztva az aradi vár börtönében halt meg.

A kérdésre, hogy ennek miért kellett így történnie a legtöbb szerző abban látja a magyarázatot, hogy a harcban oly kitűnő lovasvezér, a háború után nem tudott megfelelni parancsnoki állásának, mert nem állt azon a szellemi magaslaton, amelyet az feltétlenül megkívánt volna. Simonyi, aki a harctéren nőtt fel, aki életét annyiszor kockára tette, aki százszor nézett szembe a halállal, a tartós békeidőszak beköszöntével nem tudott az új helyzethez alkalmazkodni.

Mi lehetett a feladat, az az elvárás, amelynek az addig oly töretlen és fényes pályafutást elérő katona nem tudott megfelelni? A válasz röviden úgy fogalmazható meg, hogy a kiváló katona nem volt egyben kiváló bíró is !

Talán meglepőnek tűnik a két fogalom összekapcsolása, de látni fogjuk, hogy koránt sem az. A középkori hadseregek szervezeteiben az ezredtulajdonos, az ezredparancsnok korlátlan hatalommal bíró szerepet is betöltött. Ennek megértéséhez és érzékeltetéséhez mindenképpen indokolt annak rövid áttekintése, hogy a katonai parancsnok fenyítő és bírói hatalma hogyan és milyen módon alakult ki, és milyen formában létezett Simonyi óbester idejében.

Korábban a XVI. és XVII. században a földesúri katonaság ügyeiben az úriszék bíraskodott. A királyi katonaság (a végbeli magyar katonák) felett pedig a seregszék ítélkezett, melyben a seregbíró vezetésével tisztek, altisztek és legények együttesen vettek részt. Az utóbbiakat a katonák esküdszékszerűen maguk választották. A seregbíró (iudex bellicus) vagy ugyanígy választották, vagy a seregparancsnok, illetőleg a várkapitány nevezte ki.

Az erődített s királyi helyőrséggel ellátott városok seregszékeinek bírái között, minthogy a katonaság és a polgári lakosság ügyei sokszor egybeszőődtek, rendszerint az illető város bírója és esküdtjei s – a földesúri mezővárosokban – a földesúr képviselői is helyet kaptak. Bűnper esetén az ügyet a seregbíró és segédje, a seregdeák készítette elő, polgári ügyben pedig maguk a peres felek jártak el.

A seregszék ítéleteivel szemben néha – főleg tisztek vagy előkelőbb nemesek – a kerületi főkapitányhoz folyamodtak, és ügyüket elébe vagy az általa tartott hadiszék elé vitték. Egységes és következetes eljárás azonban ekkor még természetesen nem alakult ki. Annyi bizonyos, hogy birtokperekben a seregszék nem bíraskodott, az ilyen ügyeket a katonáknak is az illetékes polgári bíróság elé kellett terjeszteni.

A Magyarországra küldött császári zsoldos csapatok haditörvényszékei a császári jog (V. Károly és Miksa hadicikkelyei, s V. Károly büntető kódexe) szerint jártak el. A perelőkészítés itt a profosz (nagyobb haderő összevonása esetén fő- és alprofoszok) feladata volt. A profosz ügyelt fel a sereg rendjére, fegyelmére, a vétkeseket letartóztatta, hadbíróság elé állította s ott a vádat ő vagy megbízottja adta elő. A bíróság szintén tisztekből és legénységből állott. A bíróság vezetőjét a sereg parancsnoka vagy helyettese jelölte ki. Súlyosabb esetekben (a tisztikar és a lovasság ügyeiben) a parancsnok-helyettes gyakran maga elnökölt, minthogy a tábori jogszolgáltatás felső fokon az ő hatáskörébe tartozott. A bíróság tagjait szintén a fő-vagy alparancsnok bízta meg, vagy a kijelölt elnök választotta maga mellé, s eskette fel őket.

A császári zsoldoshadsereg fénykorában, a XVI. században, a gyalogságnál (vagyis a szorosabb értelemben vett landsknecht-csapatoknál) az utóbbi forma volt szokásban. A csapattestenként kijelölt hadbíró (Schultheiss), mint a bíróság elnöke az esküdteket többnyire a legénység közül választotta ki, a landsknechtek tehát maguk ítékeztek társaik felett. A halálos ítéleteket rendszerint a sereg parancsnokának jóváhagyása elé terjesztették, ez kegyelmet is adhatott.

Igen súlyos esetekben pl. a fegyelmezetlen, féktelen zsoldos csapatok nyílt lázadása esetén, magasabb rangú tisztek főbenjáró ügyeiben stb. az udvar, illetőleg a bécsi udvari haditanács – a Hofkriegsrat – az ítékezésre különleges bíróságot küldött ki. (Egyébként a Hofkriegsrat, más néven Consilium Bellicum, mint a császári haderők legfőbb irányító szerve 1556-tól 1848-ig folyamatosan működött.)

A XVII. században a hagyományos landsknecht-szervezet felbomlott, a zsoldoscsapatok esküdszékszerű saját bíraskodása helyett az ítékezés egyre inkább a csapat- és a seregpáncsnokok kezébe került. Az általuk tartott haditörvényszék eljárása gyakran sommás vagy statáriális jellegű, az ítékezés egyre keményebb, a seregpáncsnok nem ritkán magas rangú tisztek felett is törvényszéket tartat s a bírák halálos ítéletet szabnak ki.

A XVII. század második felében a csapattestek, ezredek állandósulni kezdenek, a császári haderő zsoldoshadseregből állandó hadsereggé kezd átalakulni, s a XVII. és XVIII. század fordulójára e folyamat lényegesen előrehalad. Ezzel együtt a fegyelem és parancsnokok hatalma megszilárdul, az ezredparancsnokok ezredük felett pallosjogot gyakorolnak. Az ezredtörzs és a hadseregtörzs auditorral (hadbíróval) egészül ki, akinek a profosz (foglár)

alárendeltje lesz. Az auditor feladata a jogszolgáltatásról való gondoskodás, ő készíti elő a pereket a tárgyalásra s referálja a haditörvényszék ülésén. Az ezredtörvényszék tagjait az ezredparancsnok, a (tábori) hadsereg hadbíróságát a sereg parancsnoka rendeli ki, a perbefogottak állományának, illetőleg rangjának megfelelően tisztekből, altisztekből és közkatonákból.

A fellebbezés útja azonban még ekkor sem alakult ki, az ezred s a hadsereg haditörvényszékének ítéletei csak kivételesen, tisztek esetében mennek fel megerősítés végett a Hofkriegsrat elé, amely mellett az idők folyamán a katonai igazságszolgáltatással kapcsolatos ügyek intézésére vezérbírói hivatal (előbb General Schultheiss-Amt, majd General – Auditoriats-Amt, General – Feld-Kriegs-Auditoriats-Amt) alakult ki.

A Rákóczi szabadságharcot követően a Habsburg birodalom egységes, állandó hadseregének kialakulása befejeződött, az állandó hadsereget 1715-ben a magyar országgyűlés is becikkelyezte (8.tc.)

A XVIII. század elején, az állandó hadsereg létrejöttét követően háttérbe szorult és megszűnt az katonai bíraskodás esküdtszéki jellege és megjelentek a fegyelmi és büntető ügyekkel hivatásszerűen foglalkozó személyek, minde mellett a jogi szabályozás is a korábbi időszakhoz képest jóval bonyolultabbá vált.

A fegyelmi és büntető ügyekben eljáró személyek, akik hadbírói képesséssel rendelkeztek, most már jogban jártas, ezt a hivatalukat nemcsak eseti, hanem állandó jelleggel viselő személyek voltak. Az eljárások kezdeményezői és az ítéletek szentesítői azonban továbbra is a parancsnokok voltak. A bíraskodással kapcsolatos szabályoknak ilyen módon történt változásából azonban egyértelműen lehet arra következtetni, hogy a parancsnok most már nincs abban a helyzetben, hogy maga is tökéletesen birtokában legyen a jogszabályi ismeretek teljességének. «Főbírói» kompetenciája változatlan, azonban egyben kiszolgáltató is a hivatásos hadbíró tevékenységének. Szükségszerűen hagyatkoznia kellett ugyanis a hadbíró által végzett vizsgálati anyagra, illetve annak megállapításaira.

Nagy valószínűséggel ezen a ponton vált a legbátrabb huszár «sebezhetővé», amikor nem tudta érzékelni, hogy békeidőben más módszerek szükségletnek a fegyelem fenntartása érdekében, mint háborús körülmények között. Senki által nem kérdőjelezhető meg, hogy a háború véres időszakában a fegyelem és rend fenntartása gyakran kemény és szigorú módszereket igényelt, s vitézi haditetteket csak jól fegyelmezett és kézben tartott csapattal

lehetett végrehajtani. S ha belegondolunk, hogy 1794-től 1815-ig hányszor kellett Simonyinak csapatát hazájából a távol eső harcterekre vezetni, hogy az teljes készenlétkben, megfelelő létszámban, kifogástalan fegyverzettel, sokszor a hadszíntérre érkezés órájában azonnal harcolhasson, akkor érthető és alappal fogadható el az az erély és szigor, amelyet Simonyi tanúsított. Simonyi valóban vaskézrel törekedett a fegyelem fenntartására, amelyben túlbuzgó módon «segítkezik» neki a Hessen-Homburg huszárezred hadbírója Freiburger százados.

A XVIII. század és XIX század fordulóján francia felvilágosodás nagy gondolkodóinak hatására megindul a büntető anyagi és eljárásjog reformjának előkészítése. Az 1790/91-es országgyűlés egy bizottság felállítását rendelte el a büntetőbíráskodással kapcsolatos kérdések áttekintése végett. (A kódex tervezete el is készült, korszakalkotó módon haladó szellemű volt, hatályba azonban sohasem lépett.)

A katonai igazságszolgáltatást érintően is kodifikációs eljárásoknak és rendeleteknek egész tömegét adták ki, amelyek általában az udvari haditanácsi rendelet formáját öltve magukra, a katonai büntető jogot is a szabadabb irányú büntetőjogi felfogásoknak megfelelően igyekeztek rendezni.

Ezeknek a rendeleteknek és jogszabályoknak hiteles és a bíróságok által gyakorlatilag is használt gyűjteményes összeállítását Bergmayr Ignác Ferenc százados hadbíró készítette el és adta ki 1811. november 30-án. Lényegében az ebben foglaltakat tekinthetjük a leghitelesebb szabályoknak, amelyek a XIX. századi császári hadsereg büntető jogát és igazságszolgáltatási viszonyait szabályozták.

A gyűjtemény bevezető soraiból kitűnik hogy a katonai igazságszolgáltatásnál alkalmazandó anyagi és alaki jogszabályokat az 1754. évben életbe léptetett Justiznorma, az 1769. évben kiadott Thereziana, az 1790. július 3-án kiadott Strafnorma, az 1808. évben módosított hadicikkek foglalják főképpen magukba. Ezek mellett részben törvénytöltő, de sokkal inkább törvényt magyarázó rendelkezést töltöttek be az udvari haditanács rendeletei és a felsőbb katonai bíróságok felülvizsgálati jogkörükben kiadott utasításai.

A császári haderő tagjai által elkövetett bűncselekményeket katonai és közönséges deliktumok csoportjába osztották be aszerint, hogy a cselekményt a tettes mint katona, vagy mint polgár követte el.

A fegyelmi fenyítő és büntető bírói hatalom az ezredek keretén belül egy kézben az ezredparancsnok kezében egyesült. Ő gyakorolta a fegyelmi fenyí-

tőhatalmat az ezred összes tisztje, katonája sőt az ezredhez tartozó nem katonai személyek, markotányosok, szolgák, nők, gyermekek felett is. Ráadásul az ő kezében nyugodott a bírói felsőbbbségi jog, amennyiben ő rendelte el a büntetőbírói eljárást és az ítéleteket is ő erősítette meg, természetesen fel volt ruházva a kegyelmezési joggal is. A fegyelmi fenyítő eljárás és a büntetőbírói eljárás határai összefolytak, hadjáratok közben az ezredparancsnokok a fegyelmi fenyítési joguk keretében halálos fenyítések is kiszabtak és azokat végre is hajtották.

A XIX. század elején a katonai bírói szervezet és igazságszolgáltatás a következőképpen alakul. Ez időben – ahogyan erről már fentebb is említést tettünk – az igazságszolgáltatás ellátására a hadbírói intézmény szolgált, amely e korban már teljesen szabályozott szervezettel és szolgálati rendtartással bírt. Míg a XVII. században az egyes ezredek a megalakuláskor szabadon dönthettek abban a kérdésben, vajon a kötelékükben az igazságszolgáltatási teendők ellátása céljából soltész fogattassék-e fel, sőt a XVIII. században még az ezredtulajdonos magánjogi szerződés alapján fogadta fel bizonyos időtartamra a hadbíró, akit bármikor elbocsáthatott.

A XIX. században már elfogadott volt, hogy a hadbíró csak is szabályszerűen lefolytatott eljárás után bocsátható el. Szabályozásra került, hogy hadbíróvá csak az nevezhető ki, aki valamely hazai egyetemen jogi fakultását legalább is jó összeredménnyel elvégezte és a katonai igazságszolgáltatási teendők ellátáshoz szükséges gyakorlat megszerzése után a bécsi hadsereg fellebbezési bíróságánál a hadbírói vizsgát sikerrel kiállva az un. képesítési oklevelet megszerezte. Törzshadbíróvá csak azon hadbírák voltak előléptethetők, akik a bécsi udvari haditanács előtt egy új és szigorú feltételekhez kötött képesítési vizsgát sikerrel tettek le és erről bizonyítványt szereztek. Az ezredhadbírókat az ezredtulajdonosok nevezték ki, míg a törzs és tábornok hadbírák kinevezési joga a királyt illette meg.

A bírói szervezet a hadsereg szervezeti tagozódásához simult. A legkisebb szervezetek, – így az elsőfokú bíróságok – amelyek önálló bírósággal bírtak az ezredek és az un. sajkás zászlóaljok voltak. Ezen kívül még a várakban és a tartományonként szervezett főhadparancsnoksági székhelyeken volt hadbíróság szervezve. Háború esetén ezeken kívül a hadtest parancsnokságnál is volt tábori bíróság rendszeresítve. Másodfokú bíróságok voltak a Bécsben székelő általános fellebbezési bíróság és külön fellebbezési bíróság

működött a határőr vidékek számára, mint a határőr vidék fellebbezési bírósága.

Létezett, és Simonyi József ügyében is lényegében ilyen bíróság járt el, egy sajátos bírói szervezet, az ún. Iudicium delegatum militare vel mixtum, melynek lényege az volt, hogy részben hadbírákból, részben pedig polgári bírákból összeállított «vegyes» bíróság volt. Feladatát a katonai igazságszolgáltatással összefüggően a bűnügyekkel kapcsolatos kártérítési kereseteknek az eldöntése, továbbá az egyes különleges jogi helyzetet élvező és a katonai határőr vidéken lakó egyének magánjogi pereinek elbírálása képezte. Ehhez a bírósághoz tartoztak azok a katonák is, akik legalább ezredesi rendfokozatot viseltek.

Általános fellebbezési törvényszék Bécsben székelt, szervezete a következőképpen volt kiépítve. Egy elnök, 4 tábornoki rangban levő hadbíró, 1 titkár és a szükséges segédszemélyzetből állott. Ez a törvényszék bírálta felül a panaszok folytán hozzá felterjesztett vagy felügyeleti körében bekívánt alsó bíróságok bűnügyi iratait és felügyelt azok működésére. Végül, de jelentőségét tekintve egyáltalán nem utolsó sorban a katonai bírói szervezetek és igazságszolgáltatás felett a legfőbb felügyeletet a Bécsi Udvari Haditanács gyakorolta.

Az általános fellebbezési törvényszék, illetve a határőrségi fellebbezési törvényszék tartozott a bűnügyi iratokat felterjeszteni, ha az eljárás alá vont személy legalább ezredes vagy ettől magasabb rangú katona volt, illetve a törvényszék tanácsosának vagy testőrség tisztii tagjainak az ügyében köteles volt a bűnügyi iratokat végső döntés végett a Haditanács elé terjeszteni.

Az igazságszolgáltatás gyakorlati lefolyása a következő volt. Az elkövetett cselekményt, ha az súlyosabb természetű volt, mindenki tartozott az arra illetékes bíróságnak feljelenteni. A századparancsnokok minden olyan cselekmény esetén, amely az ő parancsnoklási körletükben követtetett el, és az ő fenyítő jogkörüket nyilván túlhaladta, kötelesek voltak a gyanúsítottat általánosan kihallgatni és a terhére valamint védelmére szolgáló összes tények és gyanú okok felsorolása valamint a cselekmény tárgyi nyomainak biztosítása mellett ún. tényvázlatot felvenni és azt az előljáró ezredparancsnoksághoz előterjeszteni, s annak döntéséig a gyanúsított megőrzéséről gondoskodni.

A vádlott bírói kihallgatása egy bizottság előtt történt, mely bizottság a gyanúsított rendfokozatához és az eset súlyosságához mérten 14, 8 illetve 4 tagból állott. Ezek a következő rendfokozatú egyének voltak: 2 közkatona,

2 örvezető, 2 tizedes, 2 őrmester, 2 hadnagy, 2 százados, 1 őrnagy mint elnök és 1 hadbíró, illetve kisebb számú bizottságnál minden fenti rendfokozatból 1-1.

Egy hadbírónak feltétlenül lennie kellett a bizottságban, mert mint szakember ő vezette a vizsgálatot, és a bizottság rendeltetése csak abból állott, hogy egyrészt a nyilvánosságot képviselje, másrészt a vizsgálatnak szabályszerű lefolyására ügyeljen. Látjuk tehát, hogy az egész büntető eljárás súlypontja a vizsgálaton nyugodott. A vizsgálatnak volt a célja, hogy az egész tényállást tisztázza és mindazt, ami a vádlott elítéléshez vagy az eljárás megszüntetéséhez szükséges volt megállapítsa.

Maga a vizsgálat egyébként két részből állott, ún. elő- és rendes vizsgálatból. Az elővizsgálat tulajdonképpen csak a vádlottnak a vád tárgyát képező cselekményre vonatkozó általános kihallgatásából állott. Ha ennek során a vádlott részletes beismerése által a bűncselekmény tisztázható nem volt, következett a rendes vizsgálat, amelynek célja volt a bűncselekmény tényállásának megállapítása.

A XIX. század elején egyébként az eljárásban a tényállásnak tárgyi és alaki részeit különböztették meg. Előbbi alatt azon tárgyi gyanú okot értették, amelyet a bűncselekmény maga után hagyott. Formai tényálladék alatt pedig azokat a bizonyítási módokat értették, amelyek révén a bűncselekmény létrejötté és elkövetése bizonyítható volt. Az eljárásban védő gyakorlatilag nem vett részt, a védelem csak igen szűk keretek között mozgott és lényegében csak mint ún. anyagi védelem érvényesült, amely nem jelentett más, mint annak az előírásnak a teljesítését, hogy a vizsgálat során tisztázni kellett a vádlott javára szóló körülményeket is.

A vádlott sorsa tehát lényegében a vizsgálatot vezető hadbíró kezébe volt letéve. Az Eljárás egyértelműen inkvizitórius, nyomozóelvű volt, amelyben a hivatalbíróság érvényesült. Eljárásjogi értelemben funkciómegosztás (a vád, védelem, ítélezés) nincs, maga az eljáró bíróság egyesíti a bűnüldözés, a védekezés és az ítélezés funkcióit.

A perbeli bizonyítás a kornak megfelelően kötött rendszerű volt, a bizonyítékoknak a mai értelemben volt szabad mérlegelése még nem létezett. (Bár Franciaországban ekkor már hatályba lépett az a büntetőeljárás kódex, amely szabad teret ad a «conviction intime» intézményének, amely a bíróság belső szabad meggyőződését juttatja érvényre.)

A kötött bizonyítási rendszer előre meghatározza az egyes bizonyítékok értékét. Teljes bizonyítékként fogadják el a terhelt beismerését, a két szavahi-
hető (klasszikus) tanú vallomását. II. József büntető kódexe, a Josephina már lehetővé tette az ún. indicium bizonyítást is, megkötve a bíró kezét az indiciumok (gyanújelek) értékére vonatkozó szabályok egész tömegével.

Ezzel együtt törekedtek az igazság kiderítésére, de a bizonyításnak ez a módszere nem mindig tudta azt hatásosan elősegíteni.

Rögtönítelő eljárásnak csak az alábbi esetekben volt helye:

1. Ha legsúlyosabb természetű függelemsértés nyilvánosan és olyan kör-
ülmények között lett elkövetve, hogy az a többiek kedélyére a szolgálatot
illetően hátrányos hatás előidézésére alkalmas volt.

2. Ha a zendülés olyan erővel lépett fel, hogy már a lázadás kitörésétől le-
hetett tartani és a veszély csak az egyik vagy a másik felbujtó halálával volt
elkerülhető.

3. Ha a lázadás tényleg ki is tört.

4. Ha valaki egy erősség átadása felől olyan bátortalan és veszélyes beszé-
deket folytatott, amelyekből veszély keletkezett vagy legalább keletkezhetett.

5. Meg nem engedett fosztogatás kitörése esetén.

6. Szökés elharapódzása esetén vagyis, ha a szökevény az ő befogására ki-
rendelt katonáknak vagy polgári egyéneknek gyilkos fegyverrel vagy ölési
szándékkal ellenszegült.

A felsorolt esetek közül azonban például az elharapódzó szökés, rablás
esetén nyilvánosan ki kellett hirdetni, hogy ezek a cselekmények rögtönítelő
eljárás alá tartoznak és csak ezen kihirdetés után elkövetett cselekményekért
volt helye a felelősségre vonás ilyen formájának. A rögtönítelő eljárás elren-
delésének, illetve lefolytatásának további perjogi előfeltétele volt, hogy az
egész eljárást attól az időponttól számítva, amikor a tettetést a katonai fogházba
beszállították 24 órán belül le kellett folytatni és annak során hozott ítéletet
végre kellett hajtani, mert ha ez az időpont elmúlt, a rögtönítelő eljárás azon-
nal abbahagyandó volt és az ügyet a rendes büntetőeljárás szabályai szerint
kellett folytatni. Ennek az a jogi következménye is volt, hogy az ilyen ügyek-
ben béke idején többé halálos ítélet nem volt hozható.

A rögtönítelő eljárás elrendelésére minden korlátlan vagy korlátolt terje-
delmű büntetési és kegyelmezési joggal felruházott parancsnok jogosult volt.

Rögtönítelő eljárás a reá vonatkozó sajátos szabályok miatt kifejezetten alkalmas volt elhamarkodott, kellően át nem gondolt, mondhatni törvényt sértő ítéletek hozatalára.

Az eljárás lényegében a következő volt. A felmerülő konkrét esetekben a tettes kihallgatása és a bizonyítékok közlése után a hadiszék – a rendes ítélőbíróság megalakulási szabályai szerint – összeállítandó volt. A haditörvényszék a szabadég alatt állott fel, a karhatalom gyanánt kivezényelt és négyszög alakban felállított osztag közepén és pedig oly módon, hogy a bíróság egyik végén nyílt utcát alkotott és az utca északi végén az elnök és a hadbíró foglaltak helyet. Ez után az elővezetett vádlottat kihallgatták, s vallomása után jelenlétében a bizonyító eljárást lefolytatták. Ha a vádlott a tanúk eskü alatti vallomása ellenére is megmaradt tagadása mellett, úgy – amennyiben rangja és társadalmi helyzete megengedte – kényszerítő eszközök alkalmazásba vételével volt vallomástételre kényszeríthető. A tanúk vallomását az ítélő bíróság előtt szóban tették meg és az egész bizonyítási eljárás elvileg a közvetlenség és szóbeliség elveinek megfelelően a hadiszék előtt folyt le.

A bizonyító eljárás befejeztével a hadbíró jogi véleményét és büntető indítványát az elnök fülébe súgta – ez rövid megfontolás után – ugyanilyen módon tovább adta szomszédjának és így ment ez sorba, míg végül a kör befutása után újból a hadbíróhoz ért az ő indítványa. Erre az elnök kardot rántva felszólította a hadiszék tagjait, hogy mindazok, akiknek véleménye a hadbíróéval megegyezik húzzák ki és nyújtsák fel oldalfegyverüket. Ha az ily módon leadott szavazatok többsége a halálbüntetést ellen szólott erről a bírói felsőbbégi jogok gyakorló parancsnoknak jelentést tettek, és a rögtönítelő eljárás helyett a rendes eljárás szabályai szerint folytatták tovább az ügyet.

Ha pedig a szavazattöbbség halálbüntetésre szólott, az ítéletet a büntető és a kegyelmezési joggal felruházott parancsnoknak mutatták meg, s ennek megerősítése után az ítélet azonnali végrehajtása következett. Ez oly módon történt, hogy a jogerős ítéletet a haditörvényszék és a karhatalmi osztag jelenlétében az elítélt előtt a hadbíró felolvasta, a kegyelem megtagadása jeléül feje felett a pálcát ketté törte, s papot adva mellé a végrehajtási négyszög fedezete mellett a vesztőhelyre vitték, ahol a kivégzés megtörtént.

A halálbüntetés függelemsértés, zendülés, gyávaság, fosztogatás és vesztegzártörés esetén golyó általi halálra szólott, míg szökés, jogosulatlan toborzás, rablás és rablógyilkosság esetén a halálbüntetés kötél útján volt végrehajtandó. Utóbbi esetekben a kötéláltali halál csak akkor változtatható át

golyó általi halálra, ha 48 órán belül a hóhér elő nem volt keríthető. A rögtönítélő eljárás során hozott ítélet ellen semmiféle jogorvoslat használható nem volt. A meghozott halálos ítélet csak kegyelem útján volt megváltoztatható.

A hadsereg fellebbezési törvényszékének 1808. évi szeptember 30-án kelt rendelete a rögtönítélő eljárás szabályozásaként kimondotta, hogy ha az elítélt a kegyelemről még a halálfélelem kiállása előtt vagyis a kivégzési előkészületek megtétele előtt értesült, akkor halálbüntetés vesszőfutás büntetéssel helyettesíthessék, amely a megengedett legmagasabb kiméretig alkalmazható. Ha azonban az elítélt a kegyelemről már csak a vesztőhelyen értesült, amikor már a halálfélelmet is kiállotta, ez esetben többé semmiféle más büntetéssel nem sújtható.

A sokat emlegetett vesszőfutást, mint fegyvelmezési és büntetési eszközt Simonyi ezredében is alkalmazták. A büntetési nem eredete a Miksa császár hadi cikkelyeiben megjelenő «lándzsafutásból» szelídült vesszőfutássá, amelyet egész a XIX. század közepéig alkalmaztak. Ezt a fenyítést csak legénységi állományú személyekkel szemben volt foganatosítható, őrmesteri rendfokozattól lefelé. Lényege az volt, hogy az elítéltnak bajtársai kettős sorfala között kellett mezítelen háttal és összekötött karokkal, lassan 8-10-szer (sőt egyes adatok szerint 300-szor is) fel-alá mennie folytonos ütlegek közben. Fejét vastag gyapjúsapka védte az ütésektől, hogy azok csak a hátát ériék. Adatok vannak arra is, hogy a lovasságnál a vesszőt, kengyelszíjjal helyettesítették.

Szörnyű és borzalmas büntetés volt. Ne feledkezzünk meg azonban arról, hogy a XIX. század első felében a polgári büntető igazságszolgáltatás sem volt mentes a hasonló megoldásoktól.

Az 1791. évi 42. tc. ugyan eltörli a tortúrát, mint a perbeli bizonyítás eszközt, ehhez képest azonban a korszak egyik jeles jogtudósa, Szlemenics Pál a Magyar Fenyítőtörvénykönyv című munkájában a következőket írja: „*Semmisem tilalmazza, hogy a vallató bíró a felelni nem akaró, dühösködést színlelő, feleletével csintalankodó, vagy ellentmondásait megegyeztetni nem akaró rabnak makacsságát sanyarúbb tömlőccel vagy mérsékelt veretéssel meg ne zabolázza.*” Ismert, hogy éppen e felfogás ellenében írja Kossuth Lajos „*Szelíd tortúra*” című cikkét a Pesti Hírlapban.

Simonyi életét 1823-ban az ezredhadbíró működését ellenőrző vizsgálat során talált alaki és anyagi jogi szabálytalanságok felfedezése bolygatta meg.

A 4. Hessen-Homburg huszárezred hadbírája, Freyberger Antal ugyanis statáriális eljárásban tárgyalt s ítélkezett olyan ügyekben, amelyekben csak fenytést lehetett volna alkalmazni. A büntetések kiszabásánál túllépte a jogszabályokban meghatározott legmagasabb büntetési tételeket, nem tartotta be a tárgyalások alaki szabályait.

Freyberger Antal háborús időszakban is kíméletlen szigorral gyakorolta hivatását, és a háborús állapot ugyan megszűnt, a deres, a vesszőfutás a békeidőszakban is napirenden maradt. A helytelenül és szabályellenesen alkalmazott túlzott szigor a legénység soraiban nem ért el kellő hatást, hanem ellenkezőleg elkeseredést szült, amelynek következtében a szökések is elszaporodtak.

Freyberger tanácsára ekkor Simonyi, aki úgy tűnik nem tudta megkülönböztetni a harcteret a gyakorlótértől, 1820. júliusában elrendeli a statáriumot, és azt 1822. szeptemberéig érvényben is tartja. A statáriális eljárás során négy szökött huszárt, akik közül kettő a szökés ideje alatt rablást is elkövetett, ki is végeznek. A kivételes szigorral eljáró rögtönítélő bíróságnak természetesen híre megy. Ferdinánd főherceg megtekinti a Hessen-Homburg huszárok bíróságának büntetési és fogolyjegyzőkönyveit, és a szemle eredményeként 1823. október 14-én elrendelik a vizsgálatot Freyberger századossal szemben, akit az eljárást követően 1825. június 30-án két évi várfogságra és rangvesztésre ítélnék.

A Freyberger századossal szemben indított eljárást követően Simonyi kálváriája is kezdetét vette. 1825-ben büntetőeljárást indítanak ellene, 1828-ban pedig már létszámfeletti állományba helyezték. Freyberger az ellene indított vizsgálatkor azt vallotta, hogy Simonyi tudott ezekről a visszaélésekről. Freyberger egyébként vallomása után levelet írt Simonyihoz, melyben bocsánatot kért, hogy kétségbeesetten állásáért «remegve» a vizsgálat súlya alatt parancsnoka ellen vallott. Ez a levél becsatolásra került a büntetőper irataihoz, és ennek ismeretében javasolja az Udvari Haditanács 1825. június 8-án, hogy Simonyit szigorú dorgálás mellett 6 heti fogsággal fenytse meg.

Ez az indítvány nem nyert legfelsőbb jóváhagyást, I. Ferenc császár rendelkezésére Lajos főherceg 1825. július 1-én a következő utasítást adta: „*Simonyi a Hessen-Homburg huszárok ezredese a törvényes előírások alapján hadijogi eljárás alá vonandó és annak eredménye a maga idejében jóváhagyásra felterjesztendő*”.

«Perújítás»

Ennek alapján utasították a Budán székelő magyar főparancsnokságot, hogy indítson vizsgálatot Clessin törzshadbíró vezetésével Simonyi ellen. A Freyberger elleni vizsgálat vezetője ugyancsak Clessin törzshadbíró volt. Az évekig húzóódó vizsgálat során olyan újabb tények kerültek napvilágra, amelyeket Freybergernek az ellene folytatott eljárás során sikerült eltitkolnia, továbbá megállapították Velbofsky főhadnagy ezred segédtszét bűnrészességét is. Így az új eljárást Simonyin kívül rá is kiterjesztették.

A vizsgálat befejeztével a következők miatt emeltek vádat Simonyi ellen:

1. Elhanyagolta a hadbíró hivatali tevékenységének ellenőrzését.
2. Törvényellenesen befolyásolta a hadbírószági tárgyalásokat az ezrednél a hadbírákra gyakorolt nyomással, ennek következtében több katonát jogalap nélkül halálra ítélték, s a halálra ítélték közül kettőt ki is végeztek.
3. Visszaélt az ezredparancsnokot megillető büntetési joggal az által, hogy törvény- és jogszabályellenes büntetéseket szabott ki.
4. Visszaélt megkegyelmezési jogával.
5. Okirat-hamisítás és csalás büntetést követte el az által, hogy egy fiút meghamisított adatokkal nevelőintézetbe akart juttatni, ebben az ezredkáplánt vette igénybe. Továbbá tudtával hamis bejegyzések kerültek a fogházi és vizsgálati jegyzőkönyvbe.
6. Elnyomta a személyi állományt szigorú szabályellenes parancsokkal.

A hadbírószág a fenti vádindítvány alapján tárgyalta Simonyi ezredes ügyét. A hadbírószág elnöke báró Wernhardt vezérőrnagy a vádat képviselő vizsgálóbíró Renn törzshadbíró volt. Az 1829. december 7-én kelt ítélet Simonyit 11 havi fogházzal sújtotta. A perorvoslatok 1829. december 25-én érkeztek a Katonai Fellebbviteli Bírósághoz. A tárgyalás 1830. június 25-28. között folyt le, báró Lattermann tábornagy elnökletével. Ez a másodfokú bíróság ítéletében szótöbbséggel megfosztotta Simonyit rangjától, kitüntetésitől és két esztendei várfogságra ítélte. Az Udvari Haditanács legfelsőbb kegyelemre javasolta az ezredest. Rangjának és kitüntetéseiének meghagyásával 1 évi foglárfsággal együtt. Felterjesztésében hivatkozott Simonyi 38 esztendei szolgálati idejére, az ellenséggel szemben tanúsított rendkívüli vitézségére, ötszöri sebesülésére, húségére és kitüntetéseire.

A kegyelmi kérvényre nagy sokára érkezett válasz, ami rövid és rideg volt: „A báró Simonyi ezredesre vonatkozó kegyelmi javaslatnak nem adok helyt, a továbbiakban foglaltakat tudomásul veszem. Bécs, 1931. március 5. öfelsége legfelsőbb parancsára Lajos főherceg sk.”

Az ítélet több, mint hét évig húzódó eljárást követően 1831. április 4-én került kihirdetésre, az alábbiak szerint:

„Báró vitézvári Simonyi József született Nagykálló, Szabolcs megye, Magyarország 58 éves katolikus, nős, két gyermek atyja 1788. óta öfelsége a császár hadiszolgálatában áll ezredes a 4. számú az előtt Hessen-Homburg hercegi, jelenleg báró Garamb huszárezred volt parancsnoka a Lipótrend középkeresztjének tulajdonosa, a Mária Terézia Rend lovagja, az Orosz cári Szentgyörgy Rend 4. osztályának s a Porosz Királyi Szolgálati Érdemrend tulajdonosa a Hesseni választó fejedelem katonai érdemrendjének a császári katonai arany vitézségi éremnek és a hadsereg keresztnek birtokosa, a sebesülési szalag viselője vétkes a hivatali hatalommal és az őt megillető halálra ítélési joggal való visszaélésben, a hamisítás és az alárendeltek hamisításra való rábírásának büntetében és ezért a Theresiana 18. és 72. §-a az 1754. évi Jogi Norma, továbbá az 1763. január 25-i Statutum, valamint a Szolgálati Szabályzat és a 36. Hadicikk alapján ezredesi rangjától megfosztjuk. Megfosztjuk a Lipótrend középkeresztjétől, a Mária Terézia Rend lovagkeresztjétől a vele járó nyugdíjjal együtt. Az arany vitézségi éremtől és a vele kapcsolatos pótlékoktól, a Hadseregkeresztől, attól a legfelsőbb engedélytől, hogy külföldi rendjelet viseljen, úgy mint a Orosz cári Szentgyörgy Rend 4. osztálya, a Porosz Királyi szolgálati Érdemrend, a Hesseni választó fejedelem Katonai Érdemrendje, és két évi várfogságra ítéljük.

Az alól a vád alól, hogy Matulai kapitányt rangjáról való lemondásra és konvenció elfogadására kényszerítette, felmentjük.”

Az ítélet végrehajtási záradékából kitűnik, hogy Simonyi április 23-án kezdte meg büntetésének letöltését. Az ítéletben konkrétan említett és hivatkozott törvényhelyek, mint például a Thereziána 18. és 72. cikke, valamint a 36. hadicikk, Simonyi elleni főbenjáró vádakról és azok büntetéséről rendelkezik (A vésztörvényszékről vagyis a Simonyi által törvénytelenül felállított rögtönítélő bíróságról, az ott folyó eljárásokról és okirat-hamisításról).

E cikkek vésztörvényszék felállítását az ott halálos ítélet hozatalát – ez volt az egyik fő vádpont Simonyi ellen, – csak háborúban vagy rendkívül

súlyos viszonyok között teszik lehetővé. Az okirat-hamisítást, csalást pedig minden időben tiltják és szigorúan szankcionálják. Legenyhébb büntetése a lefokozás (tisztnél), mert ezzel a vétséggel alkalmatlanná vált a tiszt állás betöltésére.

A száraznak tűnő jogi minősítések mögé tekintve viszont látnunk kell a következőket is. A két rabláson tetten ért közhuszár kivégzését az ítélet nem is említi, és a két «csupán» szökésen ért huszár kivégzését is csupán elhamarkodottnak minősítette.

Az okirat-hamisítási ügy háttérében pedig az állt, hogy egy elhunyt közhuszár árván maradt fiát kívánta árvaházba bejuttatni, de ez csak altiszttól felfelé lehetséges: ezért a közhuszárt altisztként tüntették fel.

Simonyi óbester felelősségre vonásának mindenképpen helye lett volna, de semmiképpen nem 2 évi várfogság, és különösképpen nem vitézséggel szerzett érdemei megfosztása mellett. A «korabeli» igazságnak az első alkalommal alkalmazott várfogság megfelelő büntetés lett volna, amely hőünket méltóságában meghagyta volna.

Simonyi óbester büntetésének letöltését 1831. április 23-án az óaradi várbörtönben kezdte meg. A több évi fogságra ítélt katonatisztek büntetésüket sohasem a hadtest területén lévő fogházban, hanem az alsó-ausztriai möllersdorfi tiszti fegyházban töltötték le. Az aradi várbörtönben abban az időben volt már katonai börtön is, de addig csak a legénységi állomány számára.

Valószínű nem állnak messze az igazságtól, akik arra gondolnak, hogy a bécsi udvar ezzel a kedvezményezett helyzettel, mintegy saját lelkiismeretét is igyekezett megnyugtatni. Az aradi várbörtönben Simonyi valóban kivételezett körülmények között tölthette büntetését. A börtön parancsnoka külön elhelyezést biztosított számára, lehetővé téve, hogy felesége és gyermekei is ott tartózkodjanak. Ellátásáról is saját maga gondoskodhatott. A közelben lévő vadászti birtokáról heti rendszerességgel érkezett az élelmiszereket szállító lovas fogat.

A Simonyit nagyrabcsülő várparancsnok 1832. március 3-án maga is kezdeményezte kegyelmi kérvénnyel az óbester szabadon bocsátását. Ez nemhogy eredményre nem vezetett, de a fenti kedvezmények biztosítása miatt a börtönparancsnokkal szemben kezdeményeztek fegyelmi eljárást. A sok hányattatást követően Simonyi József óbester 1832. augusztus 23-án az aradi várbörtönben hunyt el.

A kortársakat, és az utókort egyaránt foglalkoztatta a rejtély, hogy mi állhatott az óbester elítéltetésének háttérében. Simonyi felesége, egy tábornok leánya az éveken át tartó eljárás során, és az elítéltetést követően is minden eszközt és befolyást igyekezett bevetni az eljárás kedvezőbb alakulása érdekében. Ez mint láthattuk eredménnyel nem járt. A feleség részéről volt egy feltevés, mely szerint még a Freybergerrel szembeni eljárást követően Clessin, vagy esetleg Renn hadbírók egy jelentősebb összegű kölcsönért folyamodtak Simonyihoz, amelynek ő nem tett eleget. Más feltevések szerint a Nassau uralkodóházbeli Frigyes herceg gyakorolt az udvarra olyan ráhatást, amely meggátolta a kedvezőbb elbírálás lehetőségét.

A valós okot már valószínű nem áll módunkban megismerni. Ez azonban nem lehet akadály annak, hogy a Simonyi Józseffel szemben lefolytatott eljárást méltatlanul kíméletlennek, kifejezetten igazságtalannak ítéljük meg azért is, hogy emléke a köztudatban a bátor, vakmerő, sikert sikerre halmozó magyar huszárezredes képében éljen tovább.

Irodalom

BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGHA Endre: A magyar bírósági szervezet és perjog története. Zala megyei Bíróság és a Magyar Jogász Egylet Zala megyei szervezete, Zalaegerszeg, 1996. (2. bőv. kiad.) 298 p.

STIPTA István: A magyar bírósági rendszer története. Multiplex Media, Debrecen University Press, Debrecen, 1998. (2. jav. kiad.) 213 p.

FINKEY Ferenc: A magyar büntető perjogi tudomány három évszázados története (1619-1914) A jogászok a kultúráért Alapítvány kiadványa, Sárospatak, 2000.

CZIÁKY Ferenc: A magyar katonai büntető és fegyelmi jog ezeréves története. Dunántúli Nyomda, Budapest, 1924. 168 p.

VAJNA Károly: Hazai régi büntetések 1-2. k. Budapest, 1896-97.

GYÖRFFY László: A katonai büntetőjog bölcselete és oknyomozó története. Pallas, Budapest, 1925. 151 p.

ZACHAR József: „A legvitézebb huszár”: Simonyi óbester pályaképe. in: A debreceni Déri Múzeum évkönyve, 1999. Debrecen, 2000. 183-206.

«Perújítás»

CSONKARÉTI Károly: A Simonyi József huszárezredes elleni ítélet. in: Hadtörténelmi Közlemények 23. évf. 4. sz. (1976) 706-709.

TÜRK János: Simonyi őbester halálának centenáriumára. in: Magyar Katonai Szemle 2. évf. 8. sz. (1932) 74-83.

TURY György: Vitézvári báró Simonyi József huszárőbester bűnügye. in: Magyar Katonai Közlöny 12. évf. 5/8. füz. (1924) 353-371.

OLÁH Gyula : Simonyi őbesterre vonatkozó adatok. in: Vasárnapi Újság 60. évf. 18. sz. (1913. május 4.) 356.